

De Drents-Groningse Onlanden: natuurgebied in wording

Wim van Boekel

In de kop van Drenthe en het aansluitende deel van Groningen rond het Leekstermeer staat iets unieks te gebeuren. Hier zal over een aantal jaren een moerasgebied van zo'n 2500 ha zijn gevormd. De verwachtingen voor de natuurontwikkeling in dit gebied zijn hooggespannen, ook omdat het gebied in de toekomst deel zal uitmaken van de natte verbinding tussen het Fochteloërveen en de Waddenzee.

Geschiedenis

Het gebied tussen Groningen, Eelde, Roderwolde en Leek was vroeger een laagveenmoeras. Het water van het Peizer- en Eelderdiep verzamelde zich hier, voordat het zich via Aduarderdiep en Reitdiep een weg zocht door de Groninger klei. Het laagveengebied was ontoegankelijk en onbewoonbaar: Onlanden dus. Deze benaming is hier en daar nog terug te vinden: de Elsburger Onlanden bij Paterswolde en de Onlandse Dijk in de

Matslootpolder. Tot in de negentiende eeuw bleef het gebied onontgonnen. Alleen in de late middeleeuwen heeft men hier een poosje landbouw bedreven. In de zomer woonden er toen boeren op zogenaamde veenterpen. Deze zijn hier en daar nog als verhogingen in het landschap terug te vinden. Vanaf 1800 werd het laagveengebied langzaamaan drooggelegd en kon men er hooiland van maken of werd er 's zomers boekweit verbouwd. Zo ontstonden de veenweiden van de Eelder- en Peizermaden

De Matsloot, in de gelijknamige polder, ten oosten van het Leekstermeer.

en de Matslootpolder. Het Leekstermeer bleef, als 'afvoerput' van het gebied, open water.

Natuur in het veenweidegebied

Door het kleinschalige en extensieve gebruik van het veenweidegebied konden veel weidevogels hier prima terecht. Inventarisaties van broedvogels uit de jaren tachtig van de vorige eeuw laten voor Kievit, Grutto, Tureluur en Scholekster dichtheden zien van 20 tot wel 50 paren per vierkante kilometer! (Van den Brink et al, 1996; A. Veenstra, ongepubl. data) 's Winters kwamen grote aantallen Kolganzen foerageren in de weiden. Maximaal zijn halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw bij het Leekstermeer zo'n 40.000 geteld (Venema, 2001). Vanwege die rijkdom aan vogels werd het gebied van de Peizer- en Eeldermeden en rond het Leekstermeer opgenomen in de Ecologische Hoofdstructuur en werden delen van de gebieden aangekocht door Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer (in Drenthe) en door het Groninger Landschap. Deze organisaties begonnen met een ander beheer van het gebied, meer gericht op de flora dan op de fauna. Weidevogels waren er immers nog overal genoeg, maar de beekdalflora moest weer terugkomen. Hiervoor moest het gebied worden verschaald, dus geen mest meer en met extensieve begrazing. Deze verschralling gebeurde echter zonder gelijktijdige vernatting van het gebied door waterpeilverhoging, wat veraarding van het veen had kunnen tegengaan. Dit leidde tot toename van de pitrus in de weiden, wat weer tot gevolg had dat de omstandigheden voor weidevogels en ganzen minder gunstig werden.

Vogelrichtlijngebied

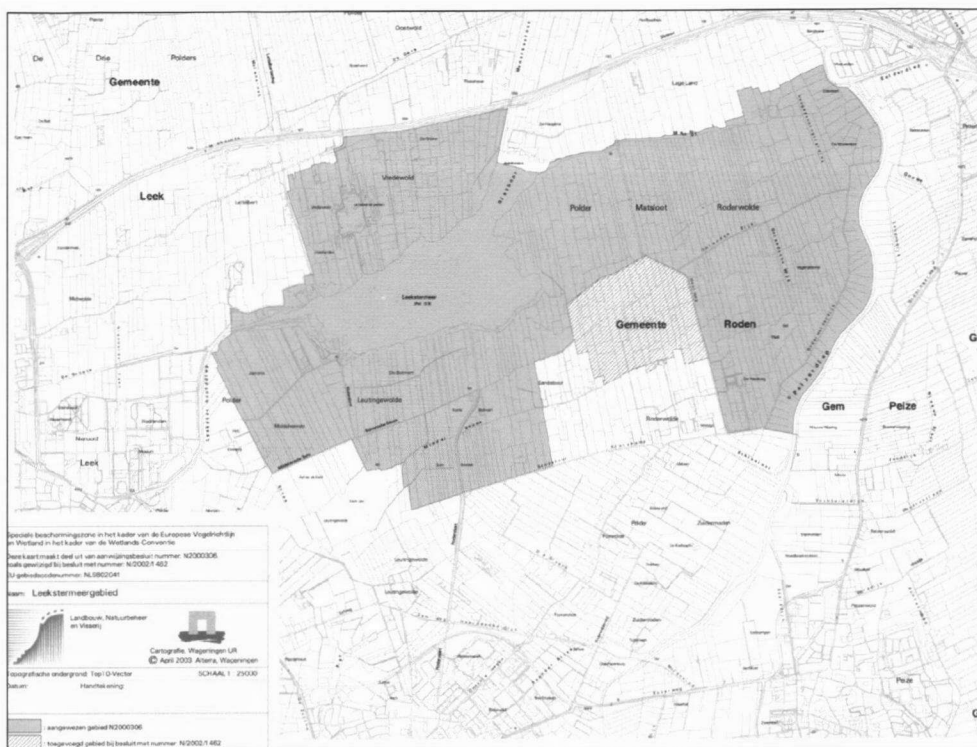
Vanwege de hoge aantallen Kolganzen die in het Leekstermeergebied overwinterden, werd dit in 2000 aangewezen als vogelrichtlijngebied en als wetland onder de Conventie van Ramsar. De Kolgans is de enige soort die bepalend is voor de aanwijzing als vogelrichtlijngebied, al is de aanwezigheid van Brandgans, Smient, Slechtvalk, Porseleinhoen en Kwartelkoning wel van belang geweest voor het bepalen van de grenzen van het wetlandgebied (zie figuur 1).

De status van wetland, vogelrichtlijn- en/of EHS-gebied heeft ervoor gezorgd dat de Peizer- en Eeldermeden en het Leekstermeergebied tot nu toe behouden zijn als natuurgebieden. Zonder deze bescherming zou de kans groot zijn dat de oprukkende verstedelijking z'n tol had geëist in de vorm van woonwijken, toerisme en industriële activiteit. De bovengenoemde verschralling van de weilanden heeft ondertussen wel bijgedragen aan de drastische afname van de aantallen overwinterende Kolganzen (Nienhuis, 2005). Het is dan ook de vraag of de status van vogelrichtlijngebied op den duur behouden kan blijven. Echter, doordat de natuurorganisaties inmiddels al een groot deel van de gebieden hebben kunnen aankopen is nu de unieke mogelijkheid ontstaan om vrij eenvoudig de natuurwaarde van de kop van Drenthe sterk te vergroten. Dit heeft te maken met de behoefte aan waterbergingscapaciteit bij het Waterschap Noorderzijlvest.

Waterberging: het nuttige en het aangename...

Het is een bekend verhaal: de wateroverlastsituaties eind jaren negentig hebben landelijk geleid tot het maken van afspraken over het voorkomen van dit soort bijna-rampen. Op regionaal niveau zijn deze afspraken uitgewerkt en zijn de waterschappen gaan zoeken naar mogelijkheden om een grote toevoer van regenwater tijdelijk te kunnen opvangen. Het laagveengebied in de kop van Drenthe is van nature de plek waar al het water uit het Drentse achterland zich verzameld. Het lag dan ook voor de hand dat het Waterschap Noorderzijlvest (waar dit gebied onder valt) haar oog liet vallen op deze plek voor het inrichten van een waterberging. Gelukkig is het water van de Drentse beken tegenwoordig weer zo schoon dat het met een gerust hart in de natuurgebieden kan stromen zonder 25 jaar verschrallingsbeheer teniet te doen. Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer grepen dan ook de kans die de waterberging voor de natuurontwikkeling biedt. De kop van Drenthe kan nu haar oorspronkelijke karakter als laagveenmoeras terugkrijgen. De Onlanden op de grens van Groningen en Drenthe zullen

Figuur 1: Kaart van de begrenzing van het wetland en vogelrijktijgebied Leekstermeergebied. Het gearceerde gedeelte is in 2003 toegevoegd aan het oorspronkelijke gebied. (Copyright Alterra, Wageningen)

zo herleven. Voor de moerasvogels (een hoofd-doel in het beleid van Vogelbescherming Nederland) zal deze ontwikkeling zeker gunstig zijn en grote kansen bieden. Waterberging op deze plek past ook precies binnen het kader van het ideaalbeeld van 'Van Veen tot Zee', een natte natuurverbinding tussen het Fochteloërveen en de Waddenzee. (Vegter en Punter, 2005; Vegter, 2005) Door allerlei projecten langs de Drentse beken, in het Reitdiepdal en in en rond de Lauwersmeer, moet deze verbinding in de toekomst vorm krijgen. Een aantal delen van het plan zijn inmiddels klaar om uitgevoerd te worden. Zo zullen er plasdrasoevers langs de Zuidwending en het Aduarderdiep bij Leegkerk worden aangelegd en zal het Kleibos bij Foxwolde na geruime tijd een vloedbos langs het Peizerdiep zijn geworden.

De plannen

Hoe ziet het gebied van de Onlanden er in de

toekomst uit? De hoofdlijnen zijn inmiddels duidelijk. De kaart (zie figuur 2) van het Voorkeursalternatief (VKA) dat door de Landinrichtingscommissie (LC) Peize is opgesteld, laat zien dat het water uit het Eelder- en Peizerdiep in de toekomst weer de vrijheid krijgt om buiten de huidige oevers te treden en een groot deel van het gebied te vernatten. Dit gebeurt door stuwen aan te brengen, die de waterpeilen in de stroomopwaarts gelegen polders verhogen met 30 tot 60 cm ten opzichte van het huidige peil. Het water zal daardoor in grote delen van de Peizer- en Eeldermaden en de Matslootpolder kunnen doordringen. Dit zal uiteraard vooral in de herfst en winter gebeuren. Hoe groter de watertoevoer is, hoe groter het deel van het gebied dat wordt overstroomd en hoe hoger de waterstand in het gebied. Een meebewegende berging heet dat. (Voor een meer gedetailleerde beschrijving van (de effecten van) het nieuwe waterbeheer in het gebied verwijs ik naar de website

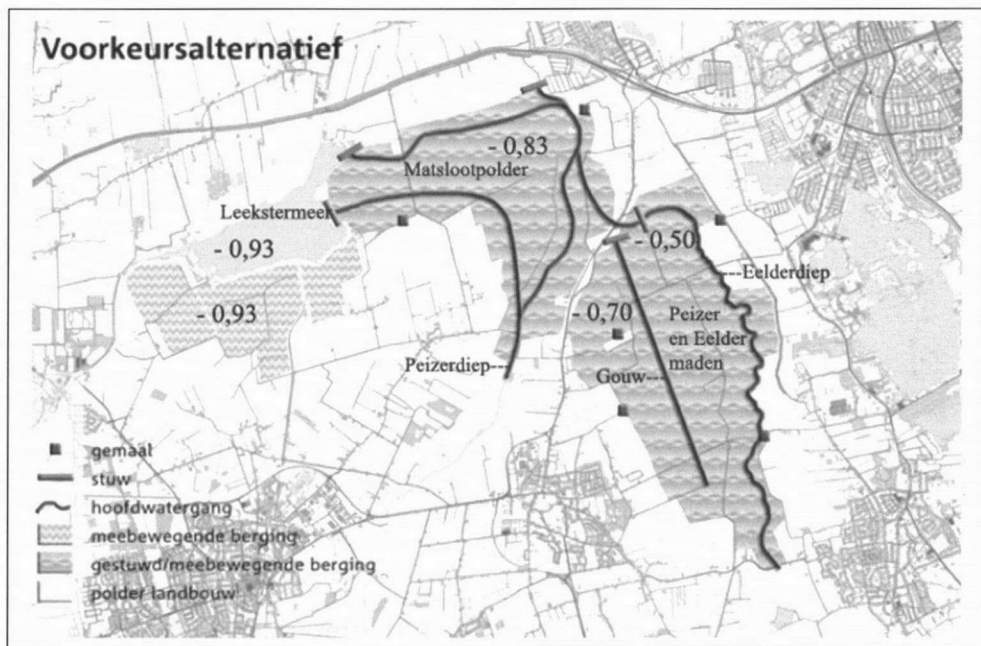
www.wetlandleekstermeer.tk.) Er zal natuurlijk een dijk om het geheel worden gelegd en alles is erop berekend dat zelfs bij een boezemwaterpeil dat maar eens in de 100 jaar voorkomt, het water niet buiten het gebied komt. 's Zomers zullen de natte delen van het gebied langzaam kunnen opdrogen, waardoor er veel variatie in moerasbiotoop gaat ontstaan. Het water uit het Eelderdiep zal ten zuiden van het gehucht Peizermade onder de Groningerweg door naar het Peizerdiep stromen. Het Peizerdiep wordt via twee aftakkingen met het Leekstermeer verbonden. Beide verbindingen lopen door de Matslootpolder. Door het schone water van het Peizerdiep zal de waterkwaliteit in het Leekstermeer zeker verbeteren. Behalve de Matslootpolder worden ook de polders de Bolmert, de Jarrens en de Middelvennen, ten zuidwesten van het Leekstermeer, als waterberging ingericht. Ook de weilanden langs de Langmadijk (ten oosten van het Peizerdiep) zullen bij de berging gaan horen.

Dit Voorkeursalternatief is uiteraard nog geen vastgesteld plan maar omdat alle betrokken

partijen (waterschap, beheerders, LTO, gemeenten en provincie) ermee hebben ingestemd, is het de verwachting dat geen grote wijzigingen meer zullen plaatsvinden. Ook moet het hele inspraakproces nog worden doorlopen, maar ook hier geldt weer dat de bewoners/belanghebbenden in het gebied steeds ruimschoots bij de plannen betrokken zijn geweest en hun problemen/voorkeuren al verwerkt zijn. Meer informatie over de stand van zaken en de komende procedures is te vinden op de site van de LC Peize (www.herinrichtingpeize.nl).

Toekomst voor moerasvogels

Uiteraard gaat onze belangstelling in de eerste plaats uit naar de verwachtingen die men heeft voor de vogelsoorten die in de toekomst in het gebied te vinden zullen zijn. De moerasvogels zullen zeker gaan profiteren van de ontwikkelingen. Roerdomp, Waterral, Zilverreigers, Zwarte Stern, Geoorde Fuut, Rietzanger, Purperreiger, Porseleinhoen, Lepelaar enzovoort zijn soorten die we kunnen verwachten, al dan niet als broedvogel.

Figuur 2: het voorkeursalternatief van de LC Peize (Copyright DLG Drenthe/projectbureau herinrichting Peize). De getallen en namen in de kaart zijn er door mij (WvB) in gezet. De getallen geven de waterpeilen, in meters ten opzichte van NAP, in de verschillende gebieden onder normale omstandigheden.

Ook veel eenden, ganzen en steltlopers zullen er te vinden zijn en natuurlijk hoop je op nog wat extra's, bijvoorbeeld Klein(st) Waterhoen, Visarend, Zeearend of Kwak. De potenties van het gebied zijn zeker groot en de natuurbeheerders gaan er ook hun best voor doen om eruit te halen wat erin zit. Een vergelijking met de natuurwaarde van het Lauwersmeergebied is al meerdere keren gemaakt. Het is wel belangrijk dat de natuur in het gebied voldoende ruimte en vooral rust zal krijgen. Daarvoor zal de inrichting zo moeten plaats vinden dat recreatie beperkt blijft tot de randen en (sluip)verkeer zo veel mogelijk wordt gemeden. Of dit gaat lukken zal moeten blijken, maar de signalen zijn tot nu toe gunstig. Vanaf 2007 zal een ieder kunnen zien hoe de Drents-Groningse Onlanden vormkrijgen.

Literatuur

Van den Brink, H., A. van Dijk, B. van Os, P.

Venema (1996). *Broedvogels van Drenthe*. Van Gorcum, Assen.

Nienhuis, J. (2005). 'Ganzen slachtoffer van extensivering.' *De Levende Natuur* 106 (6): 249-252.

Vegter, J. (2005). *Waterstreefbeeld van Veen tot Zee*. Een werkdocument voor samenwerkingsprojecten op het raakvlak van water en natuur. Uitgave Projectgroep van Veen tot Zee.

Vegter, J., H. Punter (2005). *Stroomlijnen*. Een handreiking voor het waterbeheer in Fryslân, West-Groningen, Noord-Drenthe en de Waddenzee. Rapport in opdracht van Staatsbosbeheer, it Fryske Gea, het Groninger Landschap, Friese Milieu Federatie, Milieufederatie Drenthe, Milieufederatie Groningen, Natuurmonumenten.

Venema, P. (2001). *Wintervogels in Drenthe*.

Wim van Boekel is wetlandwacht Leekstermeergebied en bestuurslid waterschap Noorderzijlvest.